

Trabzon İlahiyat Dergisi
Trabzon Theology Journal
ISSN 2651-4559 | e-ISSN 2651-4567
TİD, cilt / volume: 6, sayı / issue: 2
(Güz / Autumn 2019): 231 - 256.

**Şemsüddin Es-Semerkindî'nin *Beşârâtü'l-İşârât* Adlı Eserinde
Kullandığı Şerh Metodu Ve Eserin İlahiyât Bölümünde Varlık Ve
İletleri Konusuna Yaklaşımı**

The Commentary Method of Shams ad-Din Samarqandî in his *Başârât al-İshârât* and his Approach to the Existence and Cause Issues in the Section about al-İlâhiyât

Ersan Türkmen

Öğr. Gör. Dr. Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
İslam Felsefesi Anabilim Dalı
Trabzon/Türkiye

Lecturer PhD, Trabzon University, Faculty of Theology, Department of
Islamic Philosophy
Trabzon/Turkey.
e-mail: ersanturkmen91@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4432-0896>
DOI: 10.33718/tid.545725

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 27 Mart / March 2019

Kabul Tarihi / Date Accepted: 19 Eylül / September 2019

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Aralık / December 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Ersan Türkmen, "Şemsüddin Es-Semerkindî'nin *Beşârâtü'l-İşârât* Adlı Eserinde Kullandığı Şerh Metodu Ve Eserin İlahiyât Bölümünde Varlık Ve İletleri Konusuna Yaklaşımı", *TİD* 6/2 (Güz 2019): 231 - 256.

web: <http://dergipark.gov.tr/tid>
mailto: trabzonilahiyatdersisi@gmail.com

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Copyright © Published by Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.
Trabzon University, Faculty of Theology,
Trabzon, 61080 Turkey.
Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Şemsüddin Es-Semerkindî'nin *Beşârâtü'l-İşârât* Adlı Eserinde Kullandığı Şerh Metodu Ve Eserin İlahiyât Bölümünde Varlık Ve İletleri Konusuna Yaklaşımı*

Öz

İslam felsefe tarihinde felsefî düşünce teşekkül ettikten sonra, büyük filozoflar tarafından yazılan ana metinler üzerine yazılan şerhler uzun bir dönemin geleneği haline geldi. Özellikle İbn Sînâ sonrası felsefe tarihinde kısmen felsefî düşüncemiz kisvesini değiştirerek bazı kelamcılar tarafından da ele alınmaya başladı. İbn Sînâ'nın eserleri üzerine yazılan şerhlerin bir kısmı, filozof olmayan âlimler tarafından yazılmıştır. Bu şerhlerin başında Fahreddin er-Râzî'nin *el-İşârât ve't-tenbîhât* üzerine yazdığı *el-Înârât fi şerhî'l-İşârât* adlı eseridir. Ancak İbn Sînâ'nın bu eseri üzerine Râzî'den başka âlimler de şerh yazmaya yeltenmişlerdir. Bizim bu çalışmada araştırma konumuz olan Şemsüddin Semerkandî'nin *Beşârâtü'l-İşârât* adlı eseri de yazılan şerhlerden birisidir. Semerkandî 13. yüzyılda şerh geleneğini devam ettiren düşünürlerden birisidir. Ne var ki Semerkandî'nin yazdığı bu şerh Fahreddin er-Râzî ve Nasirüddin Tûsî'nin felsefî düşüncemize kazandırdıkları önemli şerhler gibi meşhur olmamıştır. Hatta bugüne kadar akademik çalışmalar dışında, matbu hali bulunmamaktadır. Biz de bu çalışmamızda Semerkandî'nin yazdığı şerhinin İlahiyat bölümünden yola çıkarak, düşünürün yöntemini takip ederek felsefî düşüncelerini incelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: İslam felsefesi, Şemsüddin es-Sermekandî, İbn Sînâ, İlahiyat, *el-İşârât ve't-Tenbihât*, *Beşârâtü'l-İşârât*.

The Commentary Method Of Shams ad-Din Samarqandî in His *Bashârât al-Ishârât* and His Approach to the Existence and Cause Issues in the Section about al-İlâhiyât

Abstract

After the formation of philosophical thought in the history of Islamic philosophy, the commentaries written on the main texts of great philosophers became a tradition for a long time. Especially in the history of philosophy after Avicenna, the way of our philosophical thought changed and some theologians began to discuss philosophical issues. Some commentaries on the works of Avicenna had been written by the scholars who weren't philosophers. One of the most important commentaries is the work of Fakhr Ad-Din Al-Razî named as *Al-Înarat fi Sharh Al-Isharat* written on *Al-Isharat wa Al-Tanbihat*. But scholars out of Al-Razi had attempted to write commentaries on this work of Avicenna. The book *Basharat Al-Isharat* of Shams Ad-Din Samarqandî which is the topic of this article is one

* Bu çalışma Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı olarak hazırlayıp 2015 tarihinde savunduğumuz "*Semerkandî'nin Beşârâtü'l-İşârât Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*" adlı Yüksek Lisans tezimiz esas alınarak hazırlanmıştır. This article is extracted from my master thesis "*Critical Edition And Analysis of the Part of Metaphysics in Samarqandî's Basharat al-Isharat*" (M.Ar. Erciyes University, Kayseri/Turkey, 2015).

Şemsüddin Es-Semerkandî'nin Beşârâtü'l-İşârât Adlı Eserinde Kullandığı Şerh Metodu Ve
Eserin İlahiyât Bölümünde Varlık Ve İletleri Konusuna Yaklaşımı

of those commentaries. Samarqandî is a one of thinkers who maintained the commentary tradition in thirteenth century. However, this commentary of Samarqandi had not been very illustrious as much as the commentaries of Fakhr Ad-Din Al-Razi and Nasr Al-Din Tûsî. Moreover, there is not a printed version of it except from academic studies. We will try to analyze the thoughts of the philosopher on the basis of the section about al-İlâhiyât of his commentary by following his methodology.

Keywords: *Islamic Philosophy, Shams Al-Din Samarqandi, Avicenna, Theology, Al-Isharat wa At-Tanbihat, Basharat Al-Isharat.*

Giriş

Felsefî düşünce zamanla gelişen bir özelliğe sahiptir. İlk dönem felsefesini takip ettiğimizde, büyük filozofların çabasıyla ekollerin teşekkül ettiğini görürüz. Bu ekollerin temel oluşturucu unsuru, ekol sahibi olan filozofların eserleri üzerine yazılan şerhlerdir. Söz konusu olan bu şerhler sayesinde, kapalı kalan felsefî düşünceler açıklığa kavuşarak insanlık düşünce tarihinde felsefî meseleler berraklaşmaya başlamıştır. Sistematik olan felsefî düşünce, tarihi olayların cereyanıyla birlikte tercüme faaliyeti sayesinde İslam medeniyetine aktarılmıştır. Vahiy üzerine inşa edilen İslam tefekkürü, felsefe ve rasyonel düşünceyi kabul ederek onu İslam düşünce tarihinin özelliği haline getirmiştir. İslam dünyasına intikal eden felsefi düşünce, antik dönemde geçirdiği evrelerin büyük kısmını burada da geçirmiştir. İslam felsefesi olarak adlandırılan felsefi düşünce de tıpkı önceleri gibi büyük filozoflarla kendini belirleyen bir felsefe olmuştur.

İslam felsefesi tarihinde Kindî (ö. 870), Fârâbî (ö. 950) ve İbn Sînâ (ö. 1037) gibi büyük filozoflar tarafından çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Bu filozofların kaleme aldıkları metinler, şerhler, haşiyeler ve risaleler okunmadan nasıl bir felsefî düşünce ortaya konduğunu anlamamız imkânsız olacaktır. Nitekim felsefenin özelliklerine vakıf olmamız ve nasıl bir düşünce üretildiğinin farkında olmamız için, o dönem filozofları tarafından kaleme alınan yazıları bilimsel şartlara uygun bir biçimde incelememiz gerekmektedir. İslam felsefesi tıpkı antik dönem felsefesi gibi birikimsel bir yapıya sahiptir. İlk dönem felsefesinden sonra ortaya çıkan şârihler döneminin aynısı İslam düşünce tarihinde de yaşanarak bu şârihler İslam felsefesinin tekâmülünde büyük role sahip olmuşlardır. İslam felsefesinde ekollerin belirlenmesinden sonra Fârâbî ve İbn Sînâ gibi filozoflar, yaptıkları felsefe sayesinde zamanla farklı ekollerin temsilcileri haline gelmişlerdir. Özellikle İbn Sînâ'yı takip eden filozoflar, bu büyük filozofun görüşlerini felsefe dışına bile taşımaya çalışmışlardır. İbn Sînâ'nın felsefesi zamanla müstakil ekol haline gelerek bu felsefeyi açıklamaya çalışan filozoflara "İbn Sina Şârihleri" adı verilmiştir. Nitekim bu yazımızda İslam felsefe tarihinde pek bilinmeyen İbn Sînâ şârihi olan Şemsüddin Semerkandî'nin kendi şerhinde felsefi yaklaşımını ele alacağız. Kaleme aldığı eserlerden dolayı düşünce tarihimizde kalamcı olarak bilinen Semerkandî, mantık ve münazara gibi birçok alet ilmiyle ilgili eser bırakmakla birlikte, İslam felsefe literatürünü oluşturan eserlerden birisi olan, *el-İşârât ve't-tenbîhât* üzerine yazdığı şerhiyle de kalamcı olmasıyla

birlikte felsefî kişiliğini ortaya koymuştur. Fakat bu değerli şerh, asırlarca yazma halinde kalarak felsefe tedrisatlarından uzak kalmıştır. Ancak bazı akademik çalışmalar sayesinde, bu değerli şerhin birçok bölümü tahkik ve tahlil edilmek suretiyle gün yüzüne çıkmıştır.¹ Bu çalışmada *Beşârâtü'l-İşârât* adlı eserin ilahiyat kısmını merkeze alarak Semerkandî'nin şerh metodu ve varlık, illetler ve yaratma meselelerine ilişkin felsefî yaklaşımı incelenecektir.

1. Semerkandî'nin Hayatı Ve Eserleri

Şemsüddin es-Semerkandî diğer İslam âlimleri gibi düşünce tarihimizde öz adıyla değil ilmi lakabıyla tanınmıştır. Tam ismi Muhammed b. Eşref'tir, ancak felsefe tarihinde daha çok Semerkandî nisbesiyle tanınmaktadır. Tabakât eserlerine gelince, müellifin kendi döneminde yazılan eserlerde isminin geçmediğini görürüz. Zamansal olarak dönemine en yakın ismini kayda alan eser, Taşköprülüzâde'nin (ö. 1561) eseridir. Taşköprülüzâde müellifin adını "Mevlana Şemsüddin es-Semerkandî" olarak tespit eder.²

Kâtip Çelebi (ö. 1657) ise müellifin ismini iki şekilde tespit etmektedir. İlkinde "Şemsüddin Muhammed b. Eşref el-Hüseyni es-Semerkandî" olarak kaydeder,³ diğesinde de "Huseynî" nispetini düşürerek "Şemsed-

1 Türkiye'de Semerkandî'nin şerhini konu edinen yüksek lisans tezi mahiyetinde dört tane çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların ilki M. Sami Baga'nın Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı olarak 2007 yılında "*Şemsüddin Semerkandî ve Beşârâtü'l-İşârât adlı Eserinin Tabiat Bölümü: Tahkik, Tercüme ve Değerlendirmesi*" adında hazırladığı yüksek lisans tezidir. Araştırmacı hazırladığı bu çalışmada tabiat felsefesine bağlı olarak Semerkandî'nin görüşlerini izah etmeye çalışmıştır. İkinci çalışma ise, Zeynep Korkmaz'ın Sakarya Üniversitesi'ne bağlı olarak 2009 yılında "*Şemsüddin Muhammed b. Eşref el-Hüseynî es-Semerkandî'nin Beşârâtü'l-İşârât Adlı Eserinin Tabiat Bölümü Sekizinci ve Dokuzuncu Bölümlerinin Edisyonu ve İncelenmesi*" adlı yüksek lisans tezidir. Başka bir çalışma da Sadi Yılmaz'ın 2010 yılında Sakarya Üniversitesi'ne bağlı olarak "*Şemsüddin Semerkandî'nin ve Beşârâtü'l-İşârât adlı eserin 3. Bölümü Tahkik ve Değerlendirmesi*" başlıklı olan yüksek lisans tezidir. Araştırmacı bu çalışmasında Semerkandî'nin nefis konusuyla ilgili görüşlerini incelemeye çalışmıştır. Semerkandî'nin eserin metafizik kısmıysa 2015 yılında Erciyes Üniversitesine bağlı olarak hazırladığımız "*Semerkandî'nin Beşârâtü'l-İşârât Adlı Eserinin İlahiyat Bölümünün Tahkik ve Tahlili*" adlı yüksek lisans çalışmamızda incelenmiştir.

2 Taşköprülüzâde, *Mevzuatü'l-ülûm*, thk. Kâmil Bekri-Abdülvâhid Ebû'n-Nûr (Mısır: Dâru'l-Kütübü'l-Hadise, 1968), 2: 179.

3 Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn 'an esmâ'î'l-kütüb ve'l-fünûn*. Lexicon Bibliographicum et Encyclopedicum, ed. Gustavus Fluegel (Beyrût: Dar es-Sâdir, 1835), 1: 207.

din Muhammed es-Semerkandî” olmak üzere zikreder.⁴ Bağdatlı İsmail Paşa ise (ö. 1920) Semerkandî’nin ismini “Muhammed b. Eşref es-Semerkandî Şemsüddin el-Hekîm el-Hüseynî” olarak vermektedir.⁵

Kadıızâde Rûmî’ye (ö. 1580) gelince, Semerkandî’nin isminde geçen el-Huseynî aidiyeti Hz. Ali’nin neslinden olmasından kaynaklandığını söyler.⁶ Fakat bu görüşü hayatını ele alan kaynaklarda teyit eden bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca o dönemlerde Alevî ve Hüseynî gibi ekler sadece soya dayalı olarak âlimlere verilmemekteydi, aksine inanç ve siyasi eğilimler sebebiyle şahıslara verildiği de görülmektedir.

Semerkandî’nin hayatıyla ilgili yapılan çalışmalar dikkate alındığında, bu âlimin doğduğu yerle ilgili kesin bir bilgi elde edilmediği anlaşılır.⁷ Ancak bu konularla ilgili başvurulmuş kaynaklar tabakât kitaplarından ziyade, şârihin kendi eserlerinin yazma nüshaları üzerine yazılan haşiyeler olmuştur.

Semerkandî’nin farklı beldelerde bulunmasından dolayı ismine yazarlar tarafından çeşitli ekler ilave edilmiştir. Nitekim Marağa rasathanesinde bulunması nedeniyle ismine “Marağavî” nisbesi eklenmiştir.⁸

Çeşitli kaynakları değerlendirdikten sonra, müellifin ismi hakkında net bir bilgi elde etmemiz mümkün olur. Kısaltmaları dikkate alırsak müellifin tam ismi “Şemsüddin Muhammed b. Eşref el-Hüseynî es-Semerkandî” olduğu sonucuna varırız. Tabakât eserlerini taradığımızda, Semerkandî’nin hakkında fazla bilginin mevcut olmadığını görürüz.⁹ Bu nedenle Semerkandî’nin nasıl bir eğitim gördüğü hakkında, müellifin ilmî kariyerine dönük olarak geniş bilgiler edinmemiz zor olmaktadır. Söz konusu olan sorunu gidermemiz için, Semerkandî’nin ismine ilave edilen nisbe-

4 Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-zünûn*, 4: 98.

5 Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü’l-‘arifin esmâ’i’l-müellifin ve âş‘arü’l-musannifin* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1967), 2: 106.

6 Kadıızâde Rûmî, *Şerhu Eşkâli’t-te’sîs*, (İstanbul: y.y. 1852), 20.

7 İsmail Yürük, “Şemsüddin es-Semerkandî ve Belirgin Kelamî Görüşleri”, *Çukurova İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (Haziran 2001): 93.

8 Baturhan Valihocayev, *Uluğ Beğ Devri Medreseleri*, trc. Kishimjan Eşenkulova (İstanbul: İslam, Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı, 2004), 4-6.

9 Bu durumun sebebi, o devirde Mâverâünnehir bölgesinde siyasî iktidarların sık sık el değiştirmesi ve Maturidî kelim sisteminin medreselere nüfuz etmemesidir. Bk. İsmail Yürük & İsmail Şık “Şemsüddin es-Semerkandî’nin Hayatı” *İslam İnanç İlkeleri*, thk. Ter. Değ. İsmail Yürük & İsmail Şık, (Ankara: Ankara Okulu, 2011), 16.

lerden yola çıkmamız gerekmektedir.

Semerkandî nisbesinden, Semerkand'da doğmuş ve şöhret kazanmış olduğu anlaşılır.¹⁰ Eserlerde onun için kullanılan "imâm" ve "allâme" nisbelerinden, döneminde şart görülen eğitim seviyesini tamamlamış olduğu bilinir. Bırakmış olduğu eserlere bakılınca da klasik eğitimdeki okunan alanlara hâkim olduğu anlaşılır.

Müellife ait olan *es-Sahâifü'l-ilâhiyye* adlı eserinin İstanbul'da mevcut olan nüshasında (Semerkandî, Ali Paşa: 1688) bulunan sahibi belirsiz bir nottan, Semerkandî'nin ilimlerde derin bilgiye sahip olduğu ve bazı eserlerinin isimleri öğrenilmektedir. Ayrıca bu not sahibinin Semerkandî'nin eserlerini incelediği ve inceleme neticesinde yaratma, husun ve kubuh meselesinde Hanefî Matürîdî, imamet bahsinde Şîî, münazara ile ilgili *Âdâbü'l-bahs* adlı eserinin son kısmında ise Şafiî olduğu izlenimi edindiğini belirtmektedir. Ancak Semerkandî'nin genel olarak kelimâ görüşleri dikkate alındığında, Matürîdî geleneğine mensup olduğu anlaşılır.¹¹ Söz konusu olan yine aynı notta, 686/1287 yılında Mardin yöresinde bulunduğu ve burada talebelerin isteğiyle Burhâneddin en-Nesefî'nin *Mukaddimetü'l-burhâniye fî 'ilmi'l-cedel* adlı eserini *Miftâhu'n-nazar* adıyla şerh ettiği ve Artuklu hükümdarı Kara Arslan Artukî'ye sunduğu ifade edilmektedir.

Semerkandî'nin ömrünün bir kısmını Azerbaycan coğrafyasında bulunan Merağa şehrinde Nasıruddin et-Tûsî (ö. 1274) ile astronomi üzerine çalışmalar yaparak sürdürdüğü bazı çağdaş araştırmacılar tarafından öne sürülür. Ancak Semerkandî'nin hayatına dair, bu düşüncüyü doğrulayan kesin bilgiler bulunmamaktadır. Ayrıca Semerkandî'nin çocukluk, gençlik, olgunluk ve ihtiyarlık çağları hakkında hiçbir bilgiye rastlanmadığı gibi, kimlerden ders aldığı ve kimlere ders okuttuğuna dair, biyografi sahasında yazılmış olan kaynakların taranmasına rağmen, herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır.¹²

Müellifin hayatı ve doğum tarihine dair kesin bilgilerin az olması

10 İlhan Kutluer, "Semerkandî Muhammed b. Eşref", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009), 36: 475.

11 İsmail Şık, "Felsefî Kelam Geleneğinde Varlık Kavramı: Şemsüddin es-Semerkandî Örneği", *Uluslararası 13. Yüzyılda Felsefe Sempozyumu Bildirileri*, (ed.) Murat Demirkol-M. Enes Kala, (Ankara: 2014), 244.

12 Yürük & Şık, "Şemsüddin es-Semerkandî'nin Hayatı", 13.

gibi, vefat tarihiyle ilgili aktarılan bilgiler de zaafiyet içermektedir. Kâtip Çelebi kesinlik ifade etmeyecek şekilde 600/1203 dolayları tarihini ileri sürer. Fakat müellifin Nasîrüddin et-Tûsî gibi âlimlerden eserlerinde bazı konular aktarması, muhtemelen talebesi Seyfû's-Semerkindî'nin kaydettiği 702/1303 tarihinin daha doğru olduğunu göstermektedir.¹³ Yapılan modern çalışmalarda Semerkindî'nin vefat tarihinin 22 Şevval 702 yılı olduğu öne sürülmektedir.¹⁴

1.2 Eserleri

İslam medeniyeti çeşitli kültürlerin buluştuğu bir nokta haline gelmesi sebebiyle, ilmî sahalarda zengin bir medeniyet olma niteliğini taşımıştır. Bu medeniyet tarihinde boy gösteren güçlü kaleme sahip olan Müslüman âlimler, çeşitli alanlarda farklı eserler vermişlerdir. Semerkindî de tıpkı bu ilim insanları gibi, aklî ve şer'î olmak üzere birçok ilmî sahada eser bırakmıştır. Ancak Semerkindî'nin ilmi verimliliği incelenirken aidiyet sorunu ortaya çıkar. Bu konu daha önce farklı çalışmalarda detaylı olarak ele alındığı için, Semerkindî'ye aidiyeti şüpheli olan eserlere girmeden, bu çalışmamızda şârihe aidiyeti kesin olan eserlerin isimlerini belirtmekle birlikte, basılmış olup olmadığı bakımından iki başlık altında eserleri toplayacağız.

1.2.1. Basılmış Olan Eserleri

1. *Eşkâlu't-te'sîs*.¹⁵

2. *Kıstâsu'l-efkâr fî tahkiki'l-esrâr*.¹⁶

3. *el-Mu'tekad li ehli'l-İslâm*.¹⁷

13 Sami Baga, *Şemsüddin Semerkindî ve Beşârâtü'ül-İşârât adlı Eserinin Tabiat Bölümünü Tahkik, Tercüme ve Değerlendirme* (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2007), 10-15.

14 İsmail Yürük, "Şemsüddin es-Semerkindî ve Belirgin Kelami Görüşleri", 95.

15 Şemsüddin Semerkindî, *Eşkâlu't-te'sîs*, thk. Muhammed Suveysî (Tunus: Dârü'l-Magrib, 2001) Aritmetik şekilleri ile ilgidir.

16 Şemsüddin Semerkindî, *Kıstâsu'l-efkâr fî tahkiki'l-esrâr*, thk. ve trc. Necmettin Pehlivan (Türkiye: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014). Mantık ilmi hakkında yazılmıştır.

17 Şemsüddin Semerkindî, *el-Mu'tekad li ehli'l-İslâm/İslâm İnanç İlkeleri*, thk. Ter. Değ. İsmail Yürük-İsmail Şık, (Ankara: Araştırma Yayınları, 2011).

4. *es-Sahâifu'l-ilâhiyye*.¹⁸

1.2.2. Yazma Halindeki Eserleri

1. *Âdâbu'l-bahs ve'l-munâzara*: Cedel ve hilaf ilmine dair olan bir kitaptır.¹⁹

2. *'Aynu 'n-nazar fi'l-mantık*: Mantık ilminde yazılan bir eserdir.²⁰

3. *Beşârâtü'l-İşârât*: İbn Sînâ'nın *el-İşârât ve't-tenbîhât* eseri üzerine yazılan bir şerhtir.²¹

4. *el-Me'ârif fi şerhi es-Sahâif*: Kelâm ilminde kendi eseri olan *es-Sahâif* üzerine yazılan bir şerhtir.²²

5. *Miftâhu'n-nazar*: Cedel ilminde Nesefî tarafından yazılan *el-Mukaddimetü'l-burhâniyye* üzerine yazılan bir şerhtir.²³ Bu eser Semerkanî'nin kelim ilminde kaleme aldığı en hacimli eserdir.²⁴

6. *Me'asıru'l-husâmîyye fi menazırı'l-kelamiyye*:²⁵ Bahs ve münazara ilmiyle ilgili bir eserdir.²⁶

7. *İlmü'l-âfâk ve'l-enfüs*: astronomi ilmine dair olan bir eserdir.²⁷

8. *el-Mu'tekad*:²⁸ Kelâm ilminde yazılan *es-Sahâif* eserinin kısa bir özetidir.²⁹

18 Şemsüddin Semerkanî, *es-Sahâifu'l-ilâhiyye*, thk. Ahmed Abdurrahman Şerif (Kuveyt: Mektebetü'l-Felâh, 1985) Eser çeşitli ilimlere dair risalelerden oluşmaktadır.

19 Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, 1: 207.

20 İsmail Yürük, "Şemsüddin es-Semerkanî ve Belirgin Kelamî Görüşleri", 96.

21 Şemsüddin es-Semerkanî, *Beşârâtü'l-İşârât, Süleymaniye Kütüphanesi*, Şehid Ali Paşa, nr. 1688. Millet Genel Kütüphanesi, Carullah Efendi, nr.1308.

22 Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, 4: 98.

23 Şemsüddin es-Semerkanî, *Miftâhu'n-nazar*, Hayraddin Zirkili, *el-A'lam: Kamûsu teracimi li-eşheri'r-ricâl ve n-nisâ* (Lübnan: Dâru'l-İlm li'l-Melayin, 2002), 6: 39.

24 Yürük & Şık, "Şemsüddin es-Semerkanî'nin Hayatı", 22.

25 İsmail Yürük, "Şemsüddin es-Semerkanî ve Belirgin Kelamî Görüşleri", 96.

26 Yürük & Şık, "Şemsüddin es-Semerkanî'nin Hayatı", 25.

27 İsmail Yürük, "Şemsüddin es-Semerkanî ve Belirgin Kelamî Görüşleri", 96.

28 *Süleymaniye Kütüphanesi*, Şehid Ali Paşa, nr. 1887, 198b.

29 Yürük & Şık, "Şemsüddin es-Semerkanî'nin Hayatı", 20.

9. *el-Envâru'l-ilâhiyye*: Kalam ilminde yazılmış bir eserdir.³⁰

10. *es-Sahâ'if fi't-tefsir*: Tefsir ilmine dair yazılan bir eserdir.³¹

11. *Şerhu'l-lem'ati'r-rabî'a min Envâri'l-ilâhiyye*: Kalam ilminde yazılmış eserdir.³² *el-Envâru'l-ilâhiyye* eserinin vahdaniyet ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini ispatlama konularını açıklayan bir eserdir.³³

12. *Şerhü'l-Kıstâs*: Mantık ilimine dair kendi eseri olan *Kıstâsu'l-efkâr* üzerine yazdığı bir şerhtir.³⁴

13. *Şerhu'l-fusûl fî 'ilmi'l-hilâf*: Kalam ilmine dönük olarak hilaf ilminde Neseî tarafından kaleme alınan *Fusûl fî 'ilmi'l-hilâf* üzerine şerh olarak yazılmıştır.³⁵

14. *Risâletü'l-'akâ'id*: Semerkandî'nin kalam ilmine dair kaleme aldığı tek risalesidir.³⁶

15. *Risâle fî âdâbi'l-münâzara*: Münazara ilmiyle ilgili bir eserdir.³⁷

2. İbn Sînâ'nın el-İşârât ve't-Tenbihât Adlı Eseri

İbn Sînâ İslam felsefesi tarihinde dönüm noktasını temsil eden bir filozoftur. İslam felsefesinin İbn Sînâ'dan sonraki dönemlerinde yazılan metinlerin çoğunun artık İbn Sînâ'nın düşüncelerini doğrulama veya reddetme merkezli yazıldığını söyleyebiliriz. İbn Sînâ yaklaşık altmış yıl süren hayatında, çeşitli ilim dallarında farklı eserler kaleme almıştır. Bu eserlerin bir kısmı yazdığı *eş-Şifâ* eseri gibi ansiklopedik tarzda yazılmıştır. İbn Sînâ felsefî konularda görüşlerini bu farklı eserlere yayarak açıklamaya çalışmıştır.

Ansiklopedik tarzda yazılan uzun eserler dışında İbn Sînâ kısa olan eserler de yazmıştır. Bu eserlerin başında *el-İşârât ve't-tenbihât* eseri bulunmaktadır. İbn Sînâ *el-İşârât* eserini hayatının sonlarına doğru yazmış

30 İsmail Yürük, "Şemsüddin es-Semerkandî ve Belirgin Kelamî Görüşleri", 95.

31 İsmail Yürük, "Şemsüddin es-Semerkandî ve Belirgin Kelamî Görüşleri", 96.

32 İsmail Yürük, "Şemsüddin Es-Semerkandî ve Belirgin Kelami Görüşleri", 95.

33 Yürük & Şık, "Şemsüddin es-Semerkandî'nin Hayatı", 22.

34 Yürük & Şık, "Şemsüddin es-Semerkandî'nin Hayatı", 23.

35 Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, 4: 442.

36 Yürük & Şık, "Şemsüddin es-Semerkandî'nin Hayatı", 22.

37 Yürük & Şık, "Şemsüddin es-Semerkandî'nin Hayatı", 24.

olduğu bilinmektedir. Hatta bazı felsefe tarihçilerine göre, adı geçen bu eser İbn Sînâ'nın kaleme aldığı felsefi konuları en güzel şekilde anlatan eserdir.³⁸ İbn Sînâ bu eserde mantık, fizik, metafizik ve ahlak konularına değinmiştir.³⁹ Ancak *el-İşârât* eserini İbn Sînâ'nın diğer eserlerinden farklı kılan şey, felsefi meseleleri öz ve kısa bir şekilde izah etmesidir.

İbn Sina *el-İşârât ve't-tenbîhât* eserini felsefî düşüncesinin özeti olarak yazmıştır. Bu nedenle eserin mantık, tabiat ve metafizik gibi konuların içerdiği birçok mesele İbn Sînâ'nın olgunluk çağında öz olarak ele almış olduğu düşünülür.⁴⁰ Ancak eserin öz mahiyetinde yazılması sebebiyle, bazı konuları kapalı kalmıştır. Bu nedenle İbn Sînâ'dan sonra gelen felsefeciler bu eseri şerh ederek, kapalı olan konularını açıklamaya çalışmışlardır. *el-İşârât ve't-tenbîhât* İslam düşünce tarihinde önemli bir yer kaplamaktadır. Buna bağlı olarak da *el-İşârât ve't-tenbîhât* üzerine yazılan şerhler de İslam felsefesini anlama hususunda aynı değere sahiptir. Söz konusu olan bu şerhlerin birisi de Semerkandî'nin kaleme aldığı *Beşârâtü'l-İşârât* eseridir.

3. Semerkandî'nin Şerh Metodu

Beşârâtü'l-İşârât, İbn Sînâ'nın kaleme aldığı *el-İşârât ve't-tenbîhât* adlı eserinin üzerine Semerkandî tarafından yazılmış şerhtir. Semerkandî bu şerhinde, İbn Sînâ'nın eserinde takip etmiş olduğu bölüm planlamasında herhangi bir değişiklik yapmadan, onun planına sadık kalarak mantık, tabiat ve ilahiyât bölümlerinden oluşan eserin tamamını şerh etmiştir. Ayrıca meselelerin sadece başını ve sonunu şerh etmekle yetinmeyerek, kitabın içerdiği "işaret", "vehim" ve "tenbih" gibi alt başlıkları kapsayacak şekilde bütüncül olarak açıklamış ve İbn Sînâ'nın tertibiyle iç içe ve bütünlüklü bir vaziyette eserini yazmıştır. Böylece, *el-İşârât ve't-tenbîhât* eserinin disiplinini bozmadan şerhine devam etmiştir.

Şerhin yazılış tarzına gelirse "Kâle/Ekûlu" şeklinde yazılmış olduğunu görürüz. Bu tarzın, metni şerhten ayırmak hususunda talebelere ve genel okuyuculara yardımcı olduğu söylenebilir. Semerkandî İbn Sînâ'nın

38 İbn Ebu Usaybia, *Uyûnu'l-enbâ fi tabakâti'l-etibbâ*, thk. Nizar Rıza (Beyrut: Dâru'l-mektebeti'l-Hayât), 443.

39 Ömer Mahir Alper, "İbn Sînâ ve İbn Sînâ Okulu", *İslam Felsefesi Tarih ve Problemleri*, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011), 257.

40 Ali Durusoy, "el-İşârât ve't-tenbîhât", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001), 23: 421.

tertibine uysa bile bu tertibi daha da kolaylaştırma yoluna gitmiştir. Şöyle ki, Semarkandi “Namatlar” şeklinde yazılan *el-İşârât ve’t-tenbîhât* kitabını sistematize etmek için namatın içerdiği konuları, İbn Sînâ’nın seçtiği alt başlıklar altında meseleler haline getirmiştir. Örneğin, İlahiyat bölümünün Birinci Namat’ını dört meselede toplamış, böylece okuyuculara daha açık ve anlaşılır bir metin sunmayı başarmıştır. Semerkandî’nin bu çabası şerhin özgün taraflarından biri olarak görünmektedir.

Semerkandî bazı şârihlerden farklı olarak bu şerhini doğrudan doğruya İbn Sînâ’nın bu eserini açıklamak için kaleme almış olsa da kendi görüşlerini ve eleştirilerini ihmal etmeden okuyucuya aktarır. Ancak Semerkandî eleştirilerini daha çok diğer şârihlerin üzerinden dile getirir.⁴¹ Bazen de Semerkandî şârihler arasında tercih yaparak İbn Sînâ’yı tenkit eder. Semerkandî, İbn Sînâ’nın amacını ve cümleleriyle kastettiği manayı açıklamak için, her başlığın altında zikredilecek meseleyi kısa bir şekilde izah ederek konuya giriş yapar; tıpkı dördüncü namatın başlığında İbn Sînâ’nın “vücûd” ifadesinden ne kastettiğini açıklaması gibi.⁴²

Semerkandî sadece cümlenin genel anlamıyla ilgilenmez, İbn Sînâ’nın kullandığı “ihdâs”⁴³, “tekvîn”⁴⁴ ve “gaye”⁴⁵ gibi müşterek kavramlar üzerinde yoğunlaşarak, İbn Sînâ’nın yöntemine uygun bir şekilde müphem ıstıhlara açıklık kazandırmaya çalışır.

Semerkandî’nin şerhini başarılı kılan sebeplerden birisi de şerhin mantıksal önermeler örgüsü içerisinde yapılmasıdır. Semerkandî İbn Sînâ’nın metninde bazen rastlanan mantikî önermelerdeki eksikliği tamamlayarak şerhine devam eder. *el-İşârât ve’t-tenbîhât* özet olarak yazılan bir eser olmasından dolayı, mantikî kıyasların mukaddimelerine

41 Mehmet Sami Baga, “el-İşârât’ın “Garip” Bir Şerhinin Müellifi: Şemsüddin Semerkandî ve Beşârâtü’l-işârât Adlı Eseri”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (Haziran 2015): 241.

42 Arsan Taher, *Semerkandi’nin Beşârâtü’l-işârât Adlı Eserinin İlahiyat Bölümünün Tahkik ve Tahlili*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2015, 13.

43 Semerkandî ihdâsı “bir şeyi zamansal bir süre sonra var etmektir” diyerek tanımlar. Bk. Semerkandî, *Beşârâtü’l-İşârât*, 45.

44 Semerkandî tekvîni “bir şeyi öncesinde madde bulunarak var etmek” şeklinde tanımlar. Bk. Semerkandî, *Beşârâtü’l-İşârât*, 45.

45 Semerkandî el-İşârât eserinin altıncı namatını şerh etmeye, namatın başında dile getirilen “gaye”yi “ber şeyin kendisi için var olduğudur” şeklinde izah eder. Bk. Semerkandî, *Beşârâtü’l-İşârât*, 54.

değnilmeden, doğrudan sonuç aktarılır. Semerkandî bu duruma karşı, önermeleri belirterek okuyucuyu neticeye götürür. Semerkandî'nin *el-İşârât*'in içerdiği delilleri mantıksal forma dönüştürmesi, şerhini daha da açıklayıcı kılmıştır. Semerkandî bu şekilde mantık konularına ne kadar hâkim olduğunu başarıyla yansıtmış ve böylece İbn Sînâ'nın hangi yol ile sonuca gittiğini açıklayarak okuyuculara yol göstermiştir.⁴⁶

Semerkandî'nin daha önce kaleme alınan şerhlerden yararlandığı açıktır. Bazı konularda diğer şârihlerle ilgili değerlendirmelerde de bulunur. Bu gibi değerlendirmeleri yaparken isim vermemekle birlikte, İbn Sînâ'ya karşı çıkan şârihlerin ileri sürdükleri argümanları çürüterek İbn Sînâ'yı savunur. Bu durumu net bir şekilde eserin dördüncü namatının ikinci meselesinde görmekteyiz. İbn Sînâ bu meselede gâî illeti ele alır, bu illeti açıklarken "Gâî illet, fail illetinin neden olmasının illetidir, aynı anda gâî illetin malulü fail illetin malulü olması gibi mana itibarıyla gâî illet fail illetinin malulü olur" der.⁴⁷ İbn Sînâ'nın bu açıklaması kapalı olduğu için, bazı şârihlere göre kısır döngü içermiştir. Semerkandî bu konuyu açıklarken İbn Sînâ'nın kısır döngüye düştüğünü iddia eden şârihlerin, İbn Sînâ'yı anlamadıklarını ileri sürer. Şöyle ki Semerkandî'ye göre, gâî illet mahiyet itibarıyla ele alındığı zaman, fail illetinin illetliliğinin illeti olduğu anlaşılır. Farklı bir yönden de gâî illet mana itibarıyla ele alındığı zaman, fail illetten sonra gerçekleştiği için, fail illetinin bir malulü olarak değerlendirilir. Semerkandî bu açıklamasıyla birlikte bu konuda İbn Sînâ'ya karşı çıkan şârihlerin İbn Sînâ'yı anlamadıklarını ifade eder.⁴⁸

Beşârâtü'l-işârât kitabında okuyucu, klasik felsefi metinlerde, fazla rastlanmayan ayet ve hadis gibi naslarla karşılaşabilir. Muhtemelen Semerkandî felsefî konuları ayetlere bağlayarak kelamcı kimliğini yansıtmaya çalışmıştır.⁴⁹

Semerkandî'nin şerhini diğer şerhlerle mukayese yapmamız bu

46 Örneğin, ispatı vacip konusunda imkân delilini açıklarken meseleleri birbirine bağlayarak mukaddime ve netice münasebeti kurması gibi. Bk. Semerkandî, *Beşârâtü'l-İşârât*, 19-26.

47 Semerkandî, *Beşârâtü'l-İşârât*, 18.

48 Semerkandî, *Beşârâtü'l-İşârât*, 19-20.

49 Örneğin, Semerkandî uhrevi mutluluğun tek bir tür olmadığını ve tek bir fırkaya özel olmadığını açıklarken, yaratıcının rahmetinin sınırsız olduğunu "Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır:" (el-Araf 7/156) âyetiyle ifade eder. Bk. Semerkandî, *Beşârâtü'l-İşârât*, 111.

yazının sınırlarını aşan bir görev olduğundan, şerhler arasında geniş bir kıyaslama yapmak söz konusu değildir. Ancak buna rağmen bu eserin diğer şerhler arasındaki mertebesine kısaca şu şekilde değinebilir. Semerkandî'nin şerhinden önce İbn Sînâ'nın *el-İşârât ve't-tenbihât* eseri üzerine yazılan birkaç şerh bulunmaktadır, ancak bu şerhlerin en önemlisi Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 1209) *Lübâbü'l-İşârât ve et-tenbihât*⁵⁰ adlı eseri ve Nasruddin et-Tûsî'nin *Hallu müşkilâti'l-İşârât*⁵¹ isimli şerhidir. Bu iki şerhin hakkında genel bir değerlendirme yaparsak, Fahreddin er-Râzî'nin kaleme aldığı şerhin açıklamaktan ziyade telhis ve özetlemek amacıyla yazılmış olduğunu görürüz. Bu nedenle bazı bölümlerde İbn Sînâ'nın ifadelerini Râzî'nin açıklamalarından ayırmak zordur. Ayrıca Râzî adı geçen bu eserde, İbn Sînâ'nın ifadelerinin tamamını aktarmaya ihtiyaç duymaksızın özet olarak kendi şerhine yerleştirir. Nitekim Râzî bu şerhinde İbn Sînâ'nın birçok görüşünü açıklamaktan ziyade, kendi düşüncelerine uygun olmadığı için eleştirilmiştir. Ayrıca Râzî'nin kendi şerhinde İbn Sînâ'ya yönelttiği eleştirileri çürütmek amacıyla, kronolojik olarak Fahreddin er-Râzî'den sonra ve Şemsüddin es-Semerkandî'den önce olan Âmidî (ö. 1253) tarafından *Keşfü't-temvihât fi şerhi't-Tenbihât*⁵² adlı eser kalme alınmıştır. Tûsî'nin yazdığı şerh ise, *el-İşârât ve't-tenbihât* eserine dönük olarak kapalı kalan ifadeleri açıklamak maksadıyla yazılan bir şerh olduğunu söyleyebiliriz. Tûsî Râzî'den farklı olarak İbn Sînâ'nın ifadelerinin tamamını aktardıktan sonra, "Ekûlu" diyerek kendi açıklamalarını ilave eder.

Semerkandî'nin şerhini bu iki şerhle karşılaştırsak, yöntem itibarıyla Râzî'den ziyade Tûsî'ye yakın olduğunu söyleyebiliriz. Semerkandî'nin, Tûsî'nin şerhinden belli ölçüde yararlandığı da ihtimal dâhildir.⁵³

50 Fahreddin er-Râzî, *Lübâbü'l-İşârât ve et-tenbihât*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Lübnan: Dâru'l-kutübü'l-ilmîyye, 2004).

51 Bk. Nasruddin et-Tûsî, *Şerhu'l-İşârât ve't-tenbihât*, thk. Âyetullah Hasanzâde 'Âmilî (İran: Matbaa mektebu'l-i'lâmi'l-İslâmî, 2005).

52 Âmidî, *Keşfü't-temvihât fi şerhi't-Tenbihât*, thk. Ahmed Ferîd Mezîdî (Lübnan: Dâru'l-kutübü'l-ilmîyye, 2003)

53 Söz konusu olan bu iki şerhi mukayeseli olarak bazı cümlelerde benzerlikler görmemiz mümkündür. Özellikle meseleye giriş amacıyla söylenen ifadeler. Örneğin, Semerkandî *el-İşârât* eserinin tevhit meselesinin ilk işaretini açıklamaya "Bu söylenen diğer bir mukaddimedir" söyleyerek başlar. Bu ifadenin aynısını Tûsî'nin şerhinde de görmekteyiz. Ancak bu tür ifade benzerliği fikir birliğine götürmemektedir. Zira Semerkandî; illetler, kanıtlar ve nefis gibi konularda Tûsî'den farklı düşündüğü açıktır. Verilen örnekler için Bk. Semerkandî, *Beşârâtü'l-İşârât*, 24; Nasruddin et-Tûsî, *Şer-*

Fakat Semerkandî'nin şerhini Tûsî'nin şerhinden farklı kılan şey, metinde bulunan konuları daha detaylı olarak ele almasıdır. Şöyle ki, İbn Sînâ *el-İşârât* eserinde bazı meseleleri anlatırken konuları dayandırdığı mantıkî kıyasları eksik bir şekilde aktarır. Semerkandî bu konuları ele alırken o eksikliği gidererek meseleye bağlı olan tüm mantıksal mukaddimleri açıklamaya çalışır. Bu da Semerkandî'nin eserini zengin kılan adeta bir özellik haline gelmiştir.

4. Semerkandî'nin Felsefî Yaklaşımı Ve Şerhinin İlahiyat Bölümünün Dördüncü Ve Beşinci Namatlarından Örnekler

4.1. Varlık Konusu

İbn Sînâ *el-İşârât ve't-tenbîhât* eserinin metafizik bölümünü varlık meselesiyle başlatır.⁵⁴ Bu konuya *var olmak* ile *duyulur ve konumda olma* arasında ayrılmazlığı (telazümü) çürütmekle giriş yapar. Müşebbihe mezhebi gibi vehim gücüyle hareket eden bazı insanlar, var olanın duyulur olması gerektiğini düşünürler, dolayısıyla onlara göre konum sahibi olan cisim dışında konumu olmayan şeylerin varlığı düşünülemez. Bu görüşün yanlış olduğunu İbn Sînâ tümel kavramları örnek göstererek açıklamaya çalışır. Şöyle ki, sağlam fitrata sahip olan birisi, duyulur bir şeyi düşündüğünde, duyulur şeyin içinde duyulur olmayan bir mananın bulunduğunu fark eder. Semerkandî İbn Sînâ'nın örneğinden hareket ederek ve İbn Sînâ'nın bu konuda benimsediği görüşü açıklamak amacıyla "insan" küllîsini var olması bakımından ele alır. Semerkandî'ye göre insan türünün fertleri, müşterek olarak insan anlamını taşımaktadır. Buna göre insan sözü fertlere göre müşterek bir lafızdır. Tür olarak insan tümeli düşünüldüğünde, iki ihtimal ortaya çıkmaktadır. Bu ihtimallerin ilki tümelin duyulur olmasıdır. Geriye kalan ikinci ihtimal ise tümelin duyulur olmayan bir varlığa sahip olmasıdır. Semerkandî birinci ihtimalin imkânsız olduğunu ifade eder. Şöyle ki, insan tümeli, duyulur ve konum sahibi olsaydı, müşahhas olurdu ve müşterek olma özelliğini kaybederdi. Böylece fertler için insan tümeli geçerli olmazdı. İkinci ihtimal ise, bu ihtimal de sonuç itibarıyla kapalıdır. Semerkandî İbn Sînâ'nın örneğine sadık kalarak meseleyi açıklasa da yine İbn Sînâ'nın delilde kullanmış olduğu ör-

hu'l-İşârât ve't-tenbîhât, 2: 31.

54 Semerkandî'nin şerhi dışında İbn Sina'nın görüşlerini kendi eseri üzerinden de takip edebiliriz, bk. İbn Sina, *İşaretler ve Tembihler*, trc. Muhittin Macit & Ali Durusoy & Ekrem Demirli (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2014), 157.

neği sonuca götürme bakımından zayıf olduğunu söyler. Semerkandî'ye göre insan ve genel olarak tümel örneği ya umumla tahsis edilerek ya da umumla tahsis edilmeden kullanılır. Umumla tahsis edilen tümel, gerçek bir varlığa sahip değildir. O ancak zihinsel bir varlığa sahiptir. Bu durumda İbn Sînâ insan tümelini ikinci ihtimale dayalı olarak kullanmış olsa da bu mana gerçekte duyulur olmayan insan adında müşahhas bir şekilde gösterilecek bir şeyin var olmasının sonucuna götürmez. Netice itibarıyla Semerkandî var olanın sadece duyulur olmadığı iddiasını kabul etmekle birlikte, İbn Sînâ'nın bu konuda kendi görüşünü kanıtlamak için kullandığı örneği eleştirir.⁵⁵

4.2. İletler Konusu

İletler konusuna gelince, Semerkandî İbn Sînâ'nın felsefesinden yola çıkarak illetleri malule dâhil olan illet ve malul kategorisine ait olmayan illet olmak üzere ikiye ayırır. Aslında bu ayırım, İbn Sînâ'nın felsefesinde meşhur olan varlık ile mahiyet ayrımı üzerine inşa edilmiştir. İbn Sînâ bu ayırıma bağlı olarak iki çeşit illet arasında şöyle bir ayırım yapmaya yönelir: Aynı anda malul olabilecek illetler ancak mahiyet illeti olarak kabul edilir, malul kategorisinden olamayan illet ise varlık illetidir. İbn Sînâ söz konusu olan mahiyet illetinin iki çeşit olduğunu söyler. Bunların ilki malulün kendisiyle bilkuvve var olduğu şeydir ki ona *madde* denir. İkinci çeşit ise, malulün kendisiyle bilfiil var olduğu illettir ki bu illete de *suret* denir. Varlık illeti de tıpkı *mahiyet illeti* gibi ikiye ayrılır: İlki malulün onunla var olduğu şeydir ki bu tür illete *fail illet* adı verilir. İkincisi ise malulün kendisi için var olduğu şeydir ki bu çeşit illete de *gâî illet* adı verilmektedir. İletlerin çoğalması konusunun açık bir şekilde kavranması için, İbn Sînâ üçgen örneğini kullanır. Üçgen hakikat bakımından, yüzey ve onu çevreleyen üç çizgiden oluşan bir şeydir. Üçgenin mahiyeti yüzeye taalluk eder, çizgi de onun kenarını oluşturur. Yüzey ile hatlar kendisine üçgenliğin hakikatini kazandırır. Bu durumda yüzey ve çizgi üçgenin *maddi* ve *suri* illeti gibi olurlar. Üçgenin var olması da başka bir illete taalluk ederek gerçekleşir ve taalluk ettiği illet ise, üçgenin zâtî bir parçası haline gelerek mahiyetini oluşturur. Semerkandî'nin illetlerin çoğalması konusunda İbn Sînâ ile hemfikir olduğunu söyleyebiliriz. Ancak O, İbn Sînâ'nın kullandığı üçgen örneğini doğru ve açıklayıcı bir örnek olarak görmez. Şöyle ki, Semerkandî'ye göre bir şeyin illeti, aynı anda o şeyin mahiyetini var kı-

55 Semerkandî, *Beşârâtü'l-İşârât*, 13-14.

lan nedenlerin de illeti olabilir. Bu durumda üçgenin fail ve gâî illetlerinin hangisi olduğu anlaşılabilir. Semerkandî, üçgen örneğini yetersiz bulduğu için marangoz ile taht örneğini tercih eder. Tahtı oluşturan odun veya diğer malzemeler tahtın maddi illeti olarak kabul edilir. Bu malzemeleri bir araya getiren ve bunlara tahtlık şeklini kazandıran marangoz ise tahtın fail illetidir. Marangoz yoluyla malzemelere kazandırılan tahtlık şekliyse tahtın sûrî illetidir. Son olarak üzerinde oturmak için tahtın yapılmasının da tahtın gâî illeti olduğu anlaşılır. Semerkandî kendi örneğini bu şekilde anlatarak İbn Sînâ'nın kullandığı üçgen örneğinden illetlerin çoğalması konusunu anlatmada daha başarılı olduğunu söyler.⁵⁶

4.3. İlk İlet Olan Zorunlu Varlığın İspatı

İlk illetin varlığı hakkında İbn Sînâ kanıt olarak *zorunlu ve mümkün* delilini kullanır. Bu delil doğrudan doğruya teselsülün geçersiz olduğu mukaddimesi üzerine inşa edilmiştir. Semerkandî söz konusu olan teselsül mukaddimesine önem verir. Bu mukaddimeyi varlığa dönük olarak matematiksel bir yöntemle şöyle açıklar: Varlığı küme halinde düşündüğümüzde kümenin içinde bulunan tüm şeylerin malul kategorisine dahil olduğunu görürüz. Bu malul kümesinin kendi kümesi dışında bulunan bir illet tarafından var edilmesi gerekir. Bu iddia ise kümenin zorunlu değil mümkün olması mukaddimesine bağlıdır. Kümenin mümkün olduğuna gelince, Semerkandî kümenin mümkün oluşunu şu şekilde izah etmeye çalışır: Varlık kümesi diğer kümeler gibi kendi parçalarından oluşmaktadır. Bu kümeyi oluşturan parçalar ise mümkün kategorisine ait olan fertlerdir. Bu durumda kümeye bağlı olarak üç ihtimalden söz edilir. İlki kümenin tamamı zorunlu olması ihtimali iken, ikincisi kümenin fertleri zorunlu olmasıdır. Üçüncü ihtimal ise, fertlerin bir kısmının zorunlu bir kısmı da mümkün olma ihtimalidir. Semerkandî bu ihtimallerin tamamını imkânsız olarak nitelendirmektedir. İlk ihtimalin “Malullerden oluşan bir kümenin tamamı zorunlu olamaz” diyerek imkânsız olduğunu ileri sürer. İkinci ihtimale ise “İdrak yoluyla fertlerin mümkün olduğunu idrak etmekteyiz” şeklinde bir itiraz yönelterek bunun imkânsız olduğunu göstermeye çalışır. Üçüncü ihtimal ise “Varlık yönünden mümkününe eşit olan bir şey zorunlu olamaz” diyerek bu ihtimalin imkânsız olduğunu göstermeye çalışır. Şöyle ki, varlığı belli parçalardan oluşan bir küme halinde düşündüğümüzde bu parçaların varlık yönünden birbirine eşit olduğu-

56 Semerkandî, *Beşârâtü'l-İşârât*, 17.

nu görürüz. Dolayısıyla varlık yönünden birbirine eşit olan iki parçanın, biri zorunlu diğeri mümkün olarak birbirinden farklı olması imkânsızdır. Buradan elde ettiğimiz sonuç, varlık kümesinin genel itibarıyla mümkün olduğudur. Semerkandî akli sınırlamayla elde ettiği bu sonuçtan yola çıkarak, mümkün olan varlık kümesini var kılan illetin zorunlu olduğunun gerektiğini söyler. Aksi takdirde mümkünleri var eden illetin mümkün olmasıyla birlikte, o illet de mümkün kümesine dâhil edilerek kümenin bir ferdi olarak kabul edilir. Oysa illetin dışından olması gerektiği ispat edilmiştir.⁵⁷

Semerkandî bu açıklamasıyla İbn Sînâ'yı takip ederek kendi şerh metodunu açık bir şekilde göstermiştir. Şârih burada İbn Sînâ'nın Tanrı'nın varlığı için kullandığı meşhur olan imkân delilini matematiksel örnekler kullanarak izah etmeye çalışmıştır.

4.4. Zorunlu Varlığın Tekliği

İbn Sînâ *el-İşârât ve't-tenbihât* eserinde ilk nedenin varlığını kanıtladıktan sonra tekliğini açıklar. Filozof tevhid konusunu iki yönden ele alır. İlki zorunlu varlığın tekliği. İkincisi ise, zorunlu varlığın bileşik olmamasıdır. Varlığı zorunlu olanın tek ve bir olmasını İbn Sînâ iki önermeden oluşan bir mantıkî burhanla ispatlamaya çalışır. Birinci önerme şöyledir: "Bir şeyde ortaklaşmanın oluşması başka bir şeyde bulunan ihtilafı gerektirmez".⁵⁸ Semerkandî'ye göre bu önermeden dört ihtimal hâsıl olmaktadır. Semerkandî bu ihtimalleri tespit ederek bu önermeyi şu şekilde açıklar: "Zeyd" ve "Amr"ın insanlıkta, "insan" ve "at"ın hayvanlıkta, "bu yürüyen" ile "o yürüyen" in yürümede müşterek olması gibi, bu şeyler bir bakımdan müşterek iken taayyün bakımından farklıdırlar. Onları var kılan mefhumda ortak olan şeyleri göz önünde bulundurursak dört ihtimal ile karşı karşıya kalırız. Birinci ihtimal: Yukarıda verilen ilk örnekte olduğu gibi, bir şeyde ortaklığın olması başka bir şeyde farklılık olmasını gerektirmez veya aksi olan bir şeyde farklılığın olması başka bir şeyde ortaklık olmasını gerektirmez. İkinci ihtimal: Zati olmayan arazi bir ortaklık nedeniyle başka şeylerde de ortaklığı gerektiren ortaklık türü. Üçüncü ihtimal: ortak olan şeyin, farklı olanın bir arazı olması, tıpkı yürüyen örneği gibi, zira yürümek cisme yüklenen bir arazıdır. Bu durumda yürüyen iki

57 Semerkandî, *Beşârâtü'l-İşârât*, 20.

58 Semerkandî, *Beşârâtü'l-İşârât*, 23.

cisim arasında ortak olan şey araz olmaktadır. Dördüncü ihtimal ise üçüncü ihtimalin tersidir.⁵⁹

İbn Sînâ'nın bu konuyu ispatlamak için kullandığı delilin ikinci önermesi ise şöyledir: "Şeyin mahiyeti o şeye ilişkin başka bir sıfatın nedeni olabilir." Örneğin, canlılığın sıfatı olan düşünmek, aynı anda canlılığın gülen olmasına neden olur. Fakat düşünmek veya zatta bulunan başka bir sıfat, zatın var olmasına neden olamaz. Aksi takdirde kendinde ve özünde bulunan bir şey kendi varlığına takaddüm etmiş olur. Nitekim bu da imkânsızdır. Önermeler anlaşıldıktan sonra Semerkandî burhanı şu şekilde terkip etmeye çalışır: Tayin edilmiş zorunlu varlık, tayin edilmesi sebebiyle varlığı zorunlu olur. Taayyün, zorunlu varlıktan başka bir şey değil veya zatı gereği gerçekleşmiş ise zorunlu varlık bu durumda tek olur. Çünkü tayin edilme zorunlu varlığa bağlı olduğu için muayyenin var olmasıyla zorunlu varlık var olmuş olur. Şayet taayyünün onun zatı veya malulü olmadığı düşünülürse bu durumda taayyün etmek başka bir şeyin malulü olur ki zorunlu varlık bu durumda mümkün dönüşür. Ancak burada ortaya çıkan zorunlu varlığın mümkün varlığa dönüşmesi imkânsızdır. Geriye kalan başka bir ihtimal daha vardır. O da taayyünün zorunlu zata ilişkin bir araz olmasıdır. Bu durumda taayyün bir araz ise, bir illetten dolayı ortaya çıktığı anlaşılır. Zorunluya has olan şey de ancak bir illet yoluyla ortaya çıkar. Ayrıca o illet ve neyle has olmuş olan şey zorunlunun mahiyeti ile birleşmiş ise, o illet zatını var kılan arazi bir özelliğin illeti olur. Söz konusu olan bu illet, ilk taayyünden sonra zata arız olursa, tüm söylediklerimiz geçersiz olacaktır. Zira ilk taayyünün illeti, kendisinden sonra olmuş olacaktır. Semerkandî bu açıklamalardan yola çıkarak, zorunlu varlığın zatının taayyün etmesi bakımından tek olduğunu söyler. Dolayısıyla birçok şeye değil, ancak tek bir varlığa *zorunlu varlık* denir. Zorunlu varlığın zatı yönünden tekliğinin gerekli olduğu gibi, bölünmesinin imkânsız olduğunu kabul ederek zatının parça içermediğini söylemek gerekir. Şöyle ki, bileşiklik (terkip) genel olarak üç türe ayrılır. İlki madde ve suretten oluşan bileşik olan *manevi bileşik*, ikincisi cins ve fasıldan oluşan *türsel bileşik*, üçüncüsü ise nicelik bakımından parçalardan oluşan *miktarsal bileşiktir*. Ancak zorunlu varlık bu yönlerden bileşik olsaydı, O parçalar yoluyla zorunlu olurdu. Bu durumda bu parçalar zorunludan önce ve zorunlu varlıktan başka bir şey olurdu. Oysa zorunludan önce bir şeyin var olması imkânsızdır. Bu nedenle zorunlu varlık tek olup, hiçbir yönden

59 Semerkandî, *Beşârâtü'l-İşârât*, 25.

bölünemez. Nitekim zorunlu varlığın zorunluluğu zatından kaynaklandığı için, varlığı mahiyetinden başka bir şey olamaz, yani varlığıyla mahiyeti tek olur. Cisimler ve ona taalluk eden arazlar, malul oldukları için, zorunlu varlık ne cisim olarak algılanır ne de bir cisimde yer alır. Buna bağlı olarak zorunlu varlık ne bir mekândadır ne de bir mekâna muhtaçtır. Böylece “mevcudun la fi mevzu” (bir konumda olmaksızın var olan) cümlesinden ne kastedildiği anlaşılır. Zorunlu, cisim ve mekânda olmayınca da ona ancak İbn Sina'nın deyimiyle “akli irfan” ile işaret edilebilir. Zatında fazlalık ve eksiklik bulunmadığı için, tüm taalluklardan münezzeh, kendinde kaim ve başkasını mukavvim olur.⁶⁰

4.5. Yaratma

İbn Sînâ *el-İşârât ve't-tenbîhât* eserinin beşinci namatında varlığın işleyişinden söz ederek ilahi sanata değinir. Semerkandî ise bu namata dönük olarak İbn Sînâ'nın kullandığı ve bu konuyla alakalı olan kavramları açıklamaya çalışır. Şârih sun'ü “Madde ve müddet ile mesbûk olan bir şeyin var edilmesi” olarak tanımlar. İbdâ kavramını da “bu ikisi ile mesbûk olmayanın var olması” olarak betimledikten sonra, eserin müessire ilişmesi hangi yönden olduğunu açıklar. Semerkandî bu konuyu izah ederken, farklı görüşleri iki akım olmak üzere bize aktarır:⁶¹

1. Filozoflara göre, eser müessire mümkün olması bakımından taalluk eder.

2. Kelamcılara göre ise imkân yönünden değil hudûs cihetinden taalluk etmektedir.

Bu ihtilafa bağlı olarak “Mümkün var olduktan sonra müessirinden istiğna eder mi?” sorusu ortaya çıkar. Semerkandî'ye göre “Taallukun illeti, imkân değil hudûstur” denilirse, “Mümkün varlık var olduktan sonra müessire ihtiyaç duymaz” sonucu ortaya çıkar. Demek oluyor ki, mümkün varlık kendi varlığını sürdürme bakımından müessire muhtaç olmamaktadır. Şârih bu konuyu “bina” örneğiyle açıklamaya çalışır. Şöyle ki bir bina yapıldıktan sonra, varlığını sürdürmek için mimara ihtiyaç duymaz. Bu görüşü benimseyenlere göre fail yapan, icat eden ve yaratan olarak algılanıyorsa failin görevi mefulü yoktan varlığa çıkarmak olur. Dolayısıyla bu

60 Semerkandî, *Beşârâtü'l-İşârât*, 27.

61 Semerkandî, *Beşârâtü'l-İşârât*, 34.

görüşe göre “Meful var olduktan sonra bekasında faile muhtaçtır” denmesi yanlış olur. Aksi halde onu varlığa çıkarana fail denmesi imkânsızdır. Semerkandî'ye göre bu neticeye varılmasının sebebi, dil yönünden faile kazandırılan “yaptı, icat etti” yönündeki anlamlardır. Bu görüşü çürütmek için, bu anlamları yeniden ele almak gerekir.⁶²

Semerkandî'ye göre meful, bir illetten dolayı yokluktan varlığa geçendir. Nitekim bu durumda olan şeye aynı anda *hâdis* (*hâdis*: sonradan olan) adı verilir. Ancak meful gerçekte hâdisin kendisi değildir. Meful hâdisten farklı kavram olup, “hâdis”e ya eşit ya genel ya da özel bir biçimde yüklenir. Yukarıda geçen ifadeler anlam yönünden lafızlara zenginlik kazandırsa da Semerkandî bu anlamları itibara almaz. Bu nedenle ister bir alet yoluyla olsun isterse de tevellüt yoluyla olsun, muhdis özünde fail sayılır ve fail oluşuyla birlikte tercih gücüne sahip olur. Bu durumda sonuç olarak fail ile muhdis aynı anlama gelir. Aksi takdirde fail ya eksik ya da meful ile fail arasında birlik olur, bu da geçersizdir. Dolayısıyla “Fail muhdisin aynısı değildir” dersek yanlış söylemiş oluruz. Bundan da şu anlaşılır: Kelamcıların zannettikleri gibi ihdâsın bazı şartları itibara alınmaksızın fiilin ihdâs anlamını içermesi filozofların elde ettikleri sonucu çürütmez. Çünkü fiil mefhumu varlık, yokluk ve varlığın ademden sonra olmasını -ki o da vücuda ilişen bir yüklemidir- içerir. Bu da zaten filozofların kastettikleri şeydir. Yokluk varlığın failine taalluk etmez; varlık olsa da olmasa da ‘adem önceden kabul edilmiştir. Zira ademden sonraki varlık failin fiiline değil, mümkünün koşullarına bağlı olan bir şeydir ve koşullar bulunursa onun ademden varlığa geçişi zorunlu olur. Zorunlu şeyi de var etmek failin işi değildir. Geriye kalan iki ihtimal olur: Bunların ilki, faile taalluk eden hâdisin mümkün olma itibarıyla varlığıdır, ikincisi ise yok olan bir şeyin var olmasıdır. İkinci ihtimalin yukardaki mukaddimelere göre geçersiz olduğu ispat edilmiştir. Sonuç olarak mefule taalluk eden şeyin imkân olduğu ortaya çıkar.⁶³

Semerkandî İbn Sînâ'yi takip ederek illet konusundan hadis konusuna intikal ederken, İbn Sînâ'nın “Var olan her mümkünün, varoluşundan önce zaman ve madde bulunur” iddiasını iki mukaddimeden oluşan mantıksal bir kıyasa dönüştürür:

1. Mukaddime: Hâdis yok iken var olursa onun bir öncesi vardır.

62 Semerkandî, *Beşârâtü'l-İşârât*, 34-35.

63 Semerkandî, *Beşârâtü'l-İşârât*, 39.

Yalnız o önce oluş, 1'in 2'den önce oluşu gibi değildir. O kendisiyle birlikte "eşzamanlı" ve "sonra" sözcüklerinin sabit olmadığı bir öncedir. Yani o "sonra" manasıyla birlikte var olmayan "öncedir". Yok iken hâdis taalluk eden önce ancak şu dört ihtimalden birisi olabilir: (a) ya ademin kendisidir, (b) ya failin kendisidir, (c) ya hadisin kendisidir, (d) ya da başka bir şeydir. İbn Sînâ'ya göre yokluk bizatihi sonra olduğu için birinci ihtimal imkânsız olur. Ancak Semerkandî İbn Sînâ'nın birinci ihtimale dönük olarak söylediği açıklamasını kesin bilgi içermediği için doğru bulmaz. Şöyle ki, yokluğun tamamı değil ancak bir kısmı sonra olur. Bu ihtimal imkânsızdır denirse, önce gelen yokluğu dikkate alınmamış olduğu anlamına gelmektedir. (b) Failin kendisi olması ihtimali de geçersizdir, çünkü failin önce gelmesi kesin değildir. (c) O geçmiş hâdistir denilirse yine yanlış söylenmiş olur, zaten hâdis sonradan var olmuştur. (d) Geriye kalan ihtimal önce olan şeyin bunların dışında başka bir şey olması olduğunu söyledik. Başka bir şeyin ne olduğunu öğrenmemiz için o şeyin özelliğini değerlendirmemiz gerekir. Hâdisten önce gelen şeye bakarsak, teceddüt (yenilenme) ile değişme özelliğine sahip olduğunu görürüz. O sürekli ve kesintisiz olarak bir yenilenme ve değişme içinde olan bir şeydir. Birinci mukaddimedede elde edilen sonuç: Önce gelen şeyin mahiyetini bilmemekle birlikte o şeyde teceddüt özelliğinin bulunduğu bilgisidir.

2. Mukaddime: Önce gelen şeyde teceddüt olduğunu öğrendikten sonra, teceddüdün durumun değişimi ile gerçekleştiğini bilmemiz gerekir. Bu değişim de ancak bir özneyle gerçekleşir. Muttasıl (sürekli) olması bakımından, ittisal hareketin bir niceliği olduğu için harekete taalluk etmiş olduğu bilinir. Geçmişin bir kısmı uzak ve bir kısmı yakın olması itibarıyla da değişimin ölçütünün nicelik olduğu öne çıkar. Nitekim o da öncelik ve sonralık yönünden hareketin niceliği olan zamandır.

Önce olan şeyin hareket içerdiği sonucu ispat edildiğine göre önce olan şeyde maddenin bulunduğu sonucu da sabit olmuş olur. Çünkü hareket ancak maddede bulunur. Netice olarak önce gelen şey madde ile zamandır. Semerkandî bu konuda İbn Sînâ'nın sözlerine farklı şeyler ilave etmeden açıklamakla yetinir.⁶⁴

Semerkandî *Beşârâtü'l-İşârât* eserinde yaratma konusuna bağlı olarak ele aldığı başka bir önemli konu daha vardır. O da illet ve malulün halleridir. Semerkandî sun^c-i ilâhiyi illet ve malulün durumları çerçevesi

64 Semerkandî, *Beşârâtü'l-İşârât*, 39-40.

çinde değerlendirmeye çalışmıştır.

Semerkandî'ye göre malul, illetinden ayrılmaz. İlet tam bir neden haline gelirse malulün var olması gerekir. İletin tam olması bilfiil illet olması demektir. İletin tam olması hali Semerkandî'ye göre ikiye ayrılmaktadır:

1. İletin zatına dâhil olan hal: İhtiyarın tesiriyle olursa illet iradeye dönüşür; aksi takdirde tabiat olur.

2. İletin zatından hariç olan hal: Bu durum da yedi kısım üzerine bina edilir. İlet ya vücûdî ya da 'ademî bir şeyle tam olur. Vücûdî olan, tesir yönünden illete ya nakışçı gibi ortak olur ya da ortak olmaz. Ortak olmayan şartların bir kısmı illet ile malulü arasında bir vasıta olur, marangozun kullandığı testere gibi. Başka bir kısmı da fiilin yeri olur, yatak için kullanılan tahta gibi. Başka bir çeşidi de illetin tam olması için mekân ve zaman gibi bir zarf olur. Bazen de fuzuli bir şart olur; bulunmasa bile failin tesiri eksik olmaz, yemek yiyen için açlığı hissetmek gibi. Bazen de failin tesirini etkiler, failin eylem esnasında yaptığı hareketler gibi. 'Ademî olan şart ise maninin ortadan kalkmasıdır, dericinin işini engelleyen dumanın kaybolması gibi.

Mümkünün var olması nasıl illetinin tam olmasına taalluk ediyorsa aynı şekilde de ma'dûm (yok) olması illetinin ma'dûm olmasına taalluk eder. İlet tam olmazsa mümkünün var olması imkânsız olur. Zira onun ma'dûm olması zorunlu olur. Mümkünün iki tarafından birisinin tercih edilmesi için bir müreccihin bulunması gerekir. Akıl veya başka bir vasıta olmadan mümkünün var olması imkânsız olur. Tek olan bir illetin hem A'nın hem de B'nin var olmasının nedeni olması caizdir. Yalnız bunun tahakkuk etmesi için haysiyetin değişmesi gerekir. Yani A'nın illeti ancak başka bir cihetten B'nin nedeni olur.

Semerkandî bu meselede, icadı "bir şeyi ya vasıtayla ya da vasıtasız bir şekilde var kılmak" olarak tanımlar. Tekvini ise Semerkandî'ye göre, madde ile mesbûk olan bir şeyi icat etmektir. İhdas ise, müddetle mesbûk olan bir şeyi icat etmektir.⁶⁵

65 Semerkandi, *Beşârâtü'l-İşârât*, 43.

Sonuç

13. asır İslam tarihinde felsefenin gerilemeye başladığı bir asır olarak kabul edilir. Bu asırdan sonra felsefî düşüncemizi takip ettiğimizde yeni düşüncelerden ziyade taklitçi ve açıklayıcı felsefe görmekteyiz. Semerkandî bu asırda yaşayan kelamcı-filozof olarak gözümüze çarpmaktadır. Kelamcı, matematikçi ve felsefeci olarak anılan Şemsüddin es-Semerkandî hakkında ne yazık ki tabakât kitaplarında geniş bilgiler bulunmamaktadır. Bu nedenle filozofun felsefî kariyerini belirlemek zordur.

Semerkandî çeşitli alanlarda çok sayıda eser bırakmıştır. Bu önemli eserlerden birisi de İbn Sînâ'nın *el-İşârât*'ı üzerin yazdığı *Beşârâtü'l-İşârât* adlı şerhidir. İslam felsefesi alanında akademik çalışmalarda pek yer kaplamayan bu eser, uzun zamanlar araştırmacıların çalışma odağı olmamıştır. Oysa İbn Sînâ'yı anlama hususunda bu eserin önemli bir konumda olduğunu düşünmekteyiz.

Semerkandî'nin bu şerhi ne kadar İbn Sînâ'nın görüşlerine açıklamak amacıyla yazıldığını söylesek de şârih eserinde bazı meseleler çerçevesi içerisinde İbn Sînâ'nın argüman ve örneklerini eleştirerek tercihlerini de yapar. Buna ilaveten şârih kelamcı kimliğinden de yola çıkarak felsefe ile kelim arasında konu bazlı detaylı mukayeseler yapmaya çalışır.

Kronolojik olarak Semerkandî'nin Fahreddin er-Râzî ve Nasirüddin et-Tûsî gibi İbn Sînâ şârihlerinden sonra gelmesi kendisi için bir avantaj olarak kabul edilebilir. Zira Semerkandî bazı felsefî konularda İbn Sînâ'nın görüşleriyle yetinmeden şârihlerin görüşleri arasında vuku bulan ihtilaf-ları da değerlendirir. Bu durum Semerkandî'nin şerhini görüşler yönünden zenginleştirmiştir.

Semerkandî'nin bu eserde gösterdiği başka bir özellik de İbn Sînâ'nın kanıtlarını mantıksal kıyaslara dönüştürmesi olmuştur. Aslında bu durum Semerkandî'nin mantık bilgilerine tanıklık etmektedir. Böylece Semerkandî zengin ve çok yönlü eser bırakmış olmuştur. Bu nedenle zengin olan bu esere dönük olarak çalışmaların artırılmasının gerektiğini düşünmekteyiz.

Kaynakça

Alper, Ömer Mahir. "İbn Sina ve İbn Sina Okulu". *İslam Felsefesi Tarih ve Problemleri*. 251-289. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011.

Bağdatlı, İsmail Paşa. *Hediyetü'l-'arifîn esmâi'l-müellifîn ve aş'a-rü'l-musannifîn*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1967.

Baga, M. Sami. *Şemsüddin Semerkandî ve Beşârâtü'l-İşârât adlı Eserinin Tabiat Bölümü: Tahkik, Tercüme ve Değerlendirmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2007.

Baga, M. Sami. el-İşârât'ın "Garip" Bir Şerhinin Müellifi: Şemsüddin Semerkandi ve Beşârâtü'l-İşârât Adlı Eseri". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (Haziran 2015): 221-246.

Durusoy, Ali. "el-İşârât ve't-Tenbîhât". *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 23: 421-422. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001.

İbn Sînâ. *İşaretler ve Tembihler*. Trc. Ali Durusoy - Muhittin Macit - Ekrem Demirli, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2014.

İbn Ebu Usaybie. *Uyûnu'l-enbâ fî tabakâti'l-etibâ*. Thk. Nizâr Rıza. Beyrut: Dâru' Mektebeti'l-Hayât, 1965.

Kâtip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah. *Kesfü'z-zünûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. Lexicon Bibliographicum et Encyclopedicum, Edited and Translated by Gustavus Fluegel. Lübnan: Dâr es-Sadr, Beyrut, 1835.

Kutluer, İlhan. "Semerkandî, Muhammed b. Eşref". *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009. 36: 475-477.

Rûmî, Kadızâde. *Şerhu Eşkâli't-te'sîs*. İstanbul: y.y.1852.

Râzî, Fahreddin. *Lübabü'l-işârât ve et-tenbîhât*. thk Ahmed Ferîd Mezîdî. Lübnan: Dâru'l- Kutübü'l-İlmiyye, 2004.

Şık, İsmail. "Felsefi Kelam Geleneğinde Varlık Kavramı: Şemsüddin es-Semerkindî Örneği". *Uluslararası 13. Yüzyılda Felsefe Sempozyumu Bildirileri*, ed. Murat Demirkol- M. Enes Kala. 243-259. Ankara: 2014.

Taşköprülüzade, Ebü'l-Hayr İsamüddin Ahmed Efendi. *Mevzû'atü'l-'ulûm*. thk. Kamil Bekri & Abdülvahid Ebü'n-Nûr. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Hadîse, 1968.

Taher, Arsan. *Semerkandi'nin Beşârâtü'l-İşârât Adlı Eserinin İlahi-*

Ersan Türkmen

yat Bölümünün Tahkik ve Tahlili. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2015.

Tûsî, Nasruddin. *Şerhu'l-işârât ve't-tenbîhât*. thk. Ayetullah Hasan-zade Amilî. İran: Matbaa Mektebu'l-i'lami'l-İslamî, 2005.

Yürük, İsmail. "Şemsüddin es-Semerkindî ve Belirgin Kelamî Görüşleri". *ÇÜİFD* 1/1 (Haziran 2001): 93-105.

Yürük, İsmail & Şık, İsmail. "Şemsüddin es-Semerkindî'nin Hayatı". *İslam İnanç İlkeleri*. 13-36. thk-Ter-Değ. İsmail Yürük & İsmail Şık. Ankara: Ankara Okulu, 2011.

Valihocayev, Baturhan. *Uluğ Beğ Devri Medreseleri*. Trc. Kishimjan Eşenkulova. İstanbul: İslam, Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı, 2004.

Zirikili, Hayraddin. *el-A'lam: kamûsu teracimi li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ*. Lübnan: Dârü'l-ilm li'l-melâyin, 2002.